

гл. ас. д-р БОЙЧО СТОЙЧЕВ

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“, БЛАГОЕВГРАД

ОТНОСНО ТЕОРИЯТА НА КОНКУРЕНТНИЯ ПОРЯДЪК

ON THE THEORY OF COMPETITIVE ORDER

Chief Assistant Prof. Dr. BOYCHO STOYCHEV

SOUTH-WEST UNIVERSITY "NEOFIT RILSKI", BLAGOEVGRAD

Abstract: The theory of the competitive order of The Freiburg School has been examined in the proposed work. An attempt has been made to shed light on the elements that make up the structure of the competitive order, the principles on which it is formed and those governing its functioning.

The interest in the issue was prompted by the fact, that the developed by The Freiburg School's model is a balanced and comprehensive model for doing business that allows for the economic potential to be effectively used. It laid the foundations of the economic concept, which could serve as a starting point for the formation of long-term economic strategy.

The model was applied and tested in practice in the German transition from a centrally controlled economy to a market one in the 50-s of the previous century. The economic successes of Germany in the following years were largely due to and have been obtained on the basis of this model. These successes give relevance to the theory of the competitive order today, and in a large-scale socio-economic changes that took place in the former socialist countries. The theory of competitive order can serve as a reference and correction of the changes in these countries.

Key words: economic order, private property, constituent principles, regulative principles.

Теорията за конкурентния порядък е продукт на Фрайбургската школа. Нейното начало е заложено в публикувания през 1936 год. „Ордоманифест“ от Бьом Ф., Ойкен В., Гросман – Дьорт Г., в който като основна цел са поставени задачите за преобразуването на икономическата система в Германия. Основната заслуга за разработването на теорията на реда принадлежи на В. Ойкен. Той създава методологически апарат, с чиято помощ успява да осъществи задълбочен анализ на икономическите явления. Разработената от Ойкен методология, се базира на разрешаването на проблема за „голямата антиномия“. Той успява да съчетае възможностите на историческия и логически подходи, което му позволява да проникне дълбоко в стопанското ежедневие, където открива „непреходни“ стопански форми. Устано-

вяването на „непреходните“ стопански форми откива пред Ойкен, възможността за конструиране на стопански порядки и постигането на основната цел на теоретичните му разработки – създаването на порядък, достоен за човека.

Категорията икономически порядък, Ойкен разглежда като „съвкупност от реализирани форми, в които във всеки случай *in concreto* протича ежедневния икономически процес”.¹¹ Стопанският порядък е съвкупност от елементи и връзки между тях. Последните придават на съвкупността от елементи цялостност и системен характер. Установяването на връзките между елементите, изграждащи системата, той осъществява чрез анализ на стопанския процес.

¹¹ Ойкен В., Основные принципы экономической политики, М., Изд. „Прогрес“, 1995, с.468.

В него Ойкен с помощта на точковия анализ, открива даденостите на плана, които като жалони трасират пътя на движение на стопанския процес и правила, регулиращи този процес.¹²

Откриването на чистите стопански форми и правилата, определящи протичането на икономическия процес, при различните стопански порядки са базата, на която Ойкен може да конструира стопанските порядки и по-конкретно конкурентния порядък. Той е изправен пред сложния въпрос да открие подходящите форми, принципи и сили, установяващи конкурентния порядък.

В търсенето на подходящи форми задълбочено анализира функционирането на централно управляваната икономика, стопанството изградено на принципа *laissez-faire* и стопанството, изградено на политиката на средния път. Резултатите от анализа, сочат безспорните предимства на пазарното стопанство и по-конкретно на една от неговите чисти форми – конкуренцията. Ойкен детайлно разглежда тази стопанска форма и нюансите в нейното функциониране. Приема, че оптимално тя се осъществява като „пълна конкуренция“. Последната определя като състояние на пазара, при което никой от участниците не може да провежда пазарна стратегия. Ойкен многократно подчертава, че пълната конкуренция се различава от „свободната“ конкуренция (*laissez-faire*) и понятието „съвършенна“ конкуренция на неокласическата школа.

Последните определя като „недобросъвестни“, водещи до съз-

даване на чужди, различни от конкурентните форми на пазара. За разлика от тях, „пълната“ конкуренция е „добросъвестна“ конкуренция, която се основава на разходите и цените, заложен в плановете на отделните стопанства.

Ойкен задълбочено разглежда и един друг проблем, свързан с „пълната“ конкуренция, въпроса за нейния генезис. Отбелязва, че такава форма е позната в стопанската история през XIX век и в началото на XX век. Тя е възникнала спонтанно, но в условията на крупна централизация и концентрация на капитала, такава стопанска форма не може да функционира, още по-малко е възможно спонтанно да възникне. Поради което там, „където това е невъзможно (да функционира – б.а.) е необходимо да се предприемат особени политико-икономически мерки“.¹³

Пълната конкуренция в индустриалния свят трябва да се устрои. Ойкен вижда нейното възможно функциониране в условията на определен стопански порядък – конкурентния порядък. Разработената концепция от Ойкен за конкурентния порядък е широкообхватна. Тя разглежда елементите, формиращи конструкцията на порядъка, пътищата, принципите и силите, установяващи порядъка, анализира последствията от неговото функциониране. В нея се откриват следните фундаментални постановки:

- Първо, като основни градивни елементи се открояват либералните стопански принципи, чиято значимост е интерпретирана в условията на индустриално развитие и те успешно са вписани в новата икономическа среда, като са отчетени промените в нея.

- Второ, „волята към установяване и поддържане на конкурентния порядък е тясно свързана с волята към

¹² При централно управляваното стопанство, това са първия закон на Госен, закона за намаляващата се възвръщаемост, изпреварващото нарастване на средствата за производство спрямо предметите за потребление. При разменното стопанство процеса при предприятието се регулира като се използват две от формулираните правила при централно управляваното стопанство, отпада закона на Госен. При домакинството действа единствено и само първия закон на Госен.

¹³ Ойкен В., Основные принципы экономической политики, М., Изд. „Прогрес“, 1995, с.327.

свобода“.¹⁴ Волята за свобода на индивида е източникът на енергия за поддържане и функциониране на конкурентния порядък, а от друга страна порядъкът генерира тази енергия, осигурявайки свободата на индивида.

-Трето, ясно е подчертана ролята и мястото на интердепенцията на социално-икономическите порядки, чиято роля като системообразуващ фактор се разпростира извън границите на стопанската сфера. В тази взаимовръзка на порядките е открояна със своята значимост взаимозависимостта на конкурентния порядък с правовия порядък. Аргументирано е разбирането, че конкурентният порядък може да бъде установен в рамките на правовата държава.

- Четвърто, преодоляни са тесните рамки на либералното разбиране за ролята и мястото на държавата в стопанската сфера. Категорично е дефинирано неолибералното разбиране, че конкурентна среда не може да се създаде автоматично в условията на индустриалния свят, поради което е необходимо съчетаване на принципите на свободната конкуренция с държавното присъствие в стопанската дейност на обществото. Държавната намеса е в границите на установяването на конкурентния порядък. Ордолиберализмът е против намесата на държавата в стопанския процес.

Тези фундаментални постановки очертават средата, в която функционира конкурентния порядък, както и пътищата за неговото постигане и основните функции, които той трябва да осъществи. В основата на установяването и функционирането на конкурентния порядък, Ойкен залага два типа принципи: конституиращи и регулиращи. Първите установяват конкурентния порядък, а вторите поддържат неговото функциониране.

Като основен конституиращ принцип, Ойкен определя създаването на „механизъм на цените“, способен да функционира. Той е двигателят, задвижващ конкурентния порядък. Останалите конституиращи принципи, които той разработва, фокусират своето действие в механизма на цените.

На първо място разглежда валутната политика. Стабилната валута е важно условие за установяване на конкурентния порядък, тъй като „благодарение на определена стабилизация на стойността на парите става възможно да се вгради в икономическия процес полезен инструмент за регулиране“.¹⁵ Стабилната валута осигурява вътрешно равновесие на конкурентния порядък и фактор за избягване на информация.

На второ място в набора от конституиращи принципи, Ойкен поставя „отворените пазари“. Чрез този принцип се ограничава сферата на действие на правителството, властните групировки, монополите и картелите.

Особено внимание, Ойкен отделя на един твърде прагматичен принцип – собствеността. Значимостта на собствеността, Ойкен намира във формирането на порядъка.

Установяването на конкурентния порядък счита за единствено възможно на базата на частната собственост. Между частната собственост и конкурентния порядък съществува взаимозависимост. Частната собственост е предпоставка за установяването на конкурентния порядък, но самото нейно съществуване и обществена значимост е оправдано в рамките на този порядък. „Само в рамките на конкурентния порядък има място често споменаваното съждение за това, че частната собственост носи полза не само на

¹⁴ Пак там, с.331

¹⁵ Ойкен В., Основные принципы экономической политики, М., Изд. „Прогрес“, 1995, с.339

нейния собственик, но и на този, който не се явява такъв¹⁶ – пише Ойкен.

Следващ основополагащ принцип, който Ойкен разглежда, е свободата на сключване на договори. Следва традиционното либерално разбиране, че свободата на сключване на договори е предпоставка за протичане на конкуренцията. Ролята на този принцип за формирането на конкурентния порядък разглежда, анализирайки тяхната взаимозависимост.

Резултатите от анализа систематизира в следния извод: „Принципът на свободно сключване на договори трябва да се подчини на конкурентния порядък. Той спомага за конституирането на конкурентния порядък и обратно – придобива своя истински смисъл в рамките на конкурентния порядък“.¹⁷

Принципът на отговорността е неразделен елемент на конкурентната система. Реализирането на този принцип „спомага за конституиране на конкурентния порядък и недопускане на възникването на чужди на системата пазарни форми“.¹⁸

Отговорността трябва да бъде неограничена, тъй като ограничена отговорност спомага за развитието на тенденции, водещи към централно управлявана икономика.

Неизменността е следващият необходим фактор, определен от Ойкен за формиране на конкурентна среда. „Неизменността – това е главното изискване към икономическата политика на конкурентния ред. Икономическата политика създава за икономическия процес съответстващите рамки на икономическото конституиране. Тя последователно се придържа към тези рамки и ги изменя, проявявайки предпазливост“.¹⁹ Създаването на стабилна икономическа среда в дългосрочна

перспектива е предпоставка за функциониране на конкурентния порядък, чието осъществяване придава на свой ред стабилност на стопанския процес.

Този конституиращ принцип, фокусира в една точка ролята на държавата и свободното ценообразуване. Държавата със своята стопанска политика трябва да гарантира за един продължителен период постоянство в данъците, търговските договори, паричните единици и т.н. Такова поведение на държавата е от особено важно значение, за да могат домакинствата и предприятията да реализират своята основна стопанска функция – планирането на тяхната дейност. Осъществяването на планова дейност от последните е необходима предпоставка за протичане на конкурентния процес.

В стопанския процес неизменността намира най-ясно изражение в инвестициите. Стабилният инвестиционен процес е необходимо условие за преодоляване на подтискащата ограниченост на стоките, докато намаляващият интерес за инвестиране е сериозен проблем за всяка икономика.

Последният конституиращ принцип е единството на конституиращите принципи.

Конституиращите принципи трябва да се прилагат комплексно. Само по този начин може да бъде постигната целта. Тяхната значимост придобива по-ясно изражение чрез тяхното единство. „Тяхното комплексно прилагане в конкретна историческа ситуация, конституира определен желан икономически порядък, създавайки условия, спомагащи процъфтяването на този порядък“²⁰ – обобщава ролята на този принцип Ойкен.

Регулиращите принципи определят мащабите на държавната намеса в системата на конкурентния порядък. Тези принципи ясно демонстрират

¹⁶ Пак там, с.359

¹⁷ Пак там, с.364

¹⁸ Пак там, с.366

¹⁹ Пак там, с.365

²⁰ Пак там, с.376-377

неолибералната същност на ордолибералната теория – държавата не определя посоките на „уличното движение“, нейната роля е да следи за спазването на правилата на това движение. Регулиращите принципи трябва да поддържат и коригират функционирането на конкурентния порядък. На регулиращите принципи, Ойкен възлага две основни задачи:

- Първо, да регулират структурата на конкурентния порядък, тъй като и строгото прилагане на конституиращите принципи не може да предотврати появата на чужди форми на системата на конкурентния порядък;

- Второ, дори когато е „реализирана пълна конкуренция, в нея ще има слаби страни и ще се съдържат недостатъци, които се нуждаят от конкуренция“.²¹

Ситуирани в тази последователност и взаимовръзка, задачите, възложени на регулиращите принципи, им определят ролята на фактор, необходим да се съхранява цялостта и функционирането на системата, като се реагира както на промените, произтичащи от развитието на икономическия процес, така и на промените в стопанската сфера, определени от въздействието на променящата се външна среда. В застиналия свят на идеалните стопански форми, конституиращи конкурентния порядък, регулиращите принципи имат за задача да поддържат техния „блясък“ и техните функционални възможности.

Реализирането на първата от задачите е свързано с провеждането на антимонополна политика от страна на държавата. В създаването на едно държавно ведомство за контрол на дейността на монополите, Ойкен вижда възможността за разрешаване на проблемите, свързани с тях. „Задачата на антимонополното ведомство се явява по възможност разпускане на монополите и осъществяване на контрол на

дейността на тези от тях, чието разпускане е невъзможно“.²² Ойкен допуска в структурата на конкурентния порядък присъствието на чужди елементи, но тяхното съвместяване в тази среда трябва да бъде в рамките на правилата, на базата на които функционира системата.

Втората задача, коригиране на слабите среди и отстраняване на недостатъците на системата на конкурентния порядък, Ойкен разрешава, установявайки тези нейни негативни страни и разработвайки правила за тяхното отстраняване. На първо място констатира наличието на слаби страни в социалната сфера на конкурентния порядък.

Основният проблем, който Ойкен открива е, че механизмът на цените създава неравенство в доходите и генерира социално напрежение, поради което конкурентния порядък в тази му част се нуждае от корективи. Възможните корекции вижда в областта на данъчното облагане и по-конкретно на прилагането на прогресивното данъчно облагане. Анализира и последствията от неговото прилагане най-вече в сферата на инвестициите. Констатира, че в резултат на прогресивното облагане се намаляват възможностите за инвестиране и се застрашава нормалното функциониране на конкурентния порядък. Формирането на съотношението прогресивно данъчно облагане – инвестиции Ойкен възлага на държавата. Държавното присъствие е наложително и в регулирането на конфликта между икономическите интереси на отделните фирми и интересите на обществото, възникващи в условията на конкурентен порядък. Системата на конкурентния порядък работи точно, но тя има един недостатък, не отчита последствията от реализирането на стопанските планове в национален мащаб. Липсата на обратна

²¹ Пак там, с.378

²² Пак там, с.382

връзка между действията на участниците в стопанския процес и резултатите от техните действия, налагат присъствието на държавата. Намесата на държавата за компенсиране на такъв регулаторен механизъм в системата на конкурентния порядък, Ойкен свежда до ограничаване на свободата на планиране на предприятията в рамките на конкурентния порядък за точно определени случаи, като обезпечаване на охраната на труда на работниците по пътя на регулирането на детския и женски труд, установяване продължителността на работното време и др.

Част от тези конкретни мерки, които държавата трябва да предприеме, оказват влияние и върху аномалията на предлагането, характерна за пазарите на работната сила. Нейната същност според Ойкен се определя от факта, че на определени пазари при спадане на цените или намаляване на работната заплата, предлагането на работна сила нараства. Разрешаването на проблема намира в установяването на минималния размер на работната заплата и създаване на такива условия на пазарите на работна сила, че те да функционират в условия на пълна конкуренция. Определянето на принципите, конституиращи и регулиращи конкурентния порядък, е необходимата предпоставка за търсенето на отговор на въпроса за силите, установяващи този порядък. Отговорът Ойкен търси в рамките на разработената от него методология, в която ясно е застъпено разбирането, че в съвременния индустриален свят конкурентният порядък не възниква „естествено“, а се установява. В търсенето на отговор на въпроса, Ойкен „неволно“ на първо място се насочва към възможностите на държавата. С разочарование констатира, че съвременната държава се е превърнала в играчка в ръцете на властните групировки и се разпада. В този си вид държавата не може да бъде фактор за установяване на конкурентния

порядък, тъй като за целта е необходим „стабилен държавен апарат, разполагащ с власт, достатъчна за това, щото да решава определени, ясно описани задачи на политиката на порядките“.²³

Превръщането на държавата в сила установяваща порядъка счита, че може да се осъществи на базата на следните два принципа:

„Първият принцип: политиката на държавата трябва да бъде насочена към това, че да разпусне икономическите групировки“.²⁴

„Вторият принцип: политико-икономическата дейност на държавата трябва да бъде насочена към създаване на формите на икономическия порядък, а не на регулирането на икономическия процес“.²⁵

В рамките на тези два принципа, Ойкен определя и мащабите на държавното присъствие в условията на конкурентния порядък. Държавата трябва да установява формата на порядъка и не трябва пряко да регулира стопанския процес.

Определянето на принципите и възможностите за осъществяването на конкурентния порядък, създава базата за формулирането на следващия въпрос от Ойкен: „как може да се осъществи тази обща реорганизация на държавния и икономическия порядък“.²⁶

В процеса на търсенето на сила, която е способна да осъществи тази реорганизация, Ойкен отхвърля възможността тази роля да се изпълнява от развитието на техниката или организацията на социалния и политическия живот. Такава сила той открива в духовната и идейната позиция на човека, тъй като убежденията, превърнали се в навици на хората, определят начина на живот. Позицията

²³ Ойкен В., Основные принципы экономической политики, М., Изд. „Прогрес“, 1995, с.424.

²⁴ Пак там, с.427

²⁵ Пак там, с.422

²⁶ Пак там, с.431

на Ойкен е в рамките на икономическия субективизъм, присъщ като цяло за немската икономическа теория. Идеите, продукт на умствения труд, формиращи поведението на индивида, се превръщат в сила, установяваща порядъка. В лицето на науката и католическата църква, Ойкен открива факторите, генериращи идеи и формиращи поведението на индивида. Обществените науки могат да изпълняват тази роля, тъй като „определяйки съществените взаимовръзки от реалността, те могат да дават оценки на това, какви форми на порядъка са в състояние да внесат ред в съвременния индустриален свят“.²⁷

Възможността католическата църква да бъде част от силите, установяващи порядъка се определя според Ойкен от следните обстоятелства: Първо, тя никога не е оставала безучастна към това в какви порядки живеят хората и винаги е реагирала на социално-икономическите промени, коригирайки своето поведение; Второ, корекциите в своето поведение църквата винаги осъществява на базата на натрупания опит. В условията на индустриалния свят този подход не дава необходимите резултати и църквата все по осезаемо залага на знанието, тя се „сраства“ с науката; Трето, мисленето с категориите на порядъка съвсем не е чуждо за църквата, то е поставено от Тома Аквински; Четвърто, принципът на субсидиарността, определящ възгледите на католическата църква за формирането на социално-икономическия живот и за ролята и мястото на

държавата. Според този принцип, разработен в папските енциклики „Рерум Новарум“, 1891 год. и „Квадраджесимо Анно“, 1931 год., държавата трябва да се намесва само там, където без нейна намеса не може да се mine. Принципът на субсидиарността напълно съответства на духа на конкурентния порядък.

С установяването на силите, формиращи порядъка, теорията на Ойкен за конкурентния порядък придобива завършен вид. Определени са елементите, конституиращи конкурентния порядък, принципите на неговото изграждане и функциониране и силите, които го установяват.

Разработеният модел на конкурентния порядък от Фрайбургската школа е комплексен и балансиран модел за осъществяване на стопанска дейност, създаден с оглед на ефективно използване на икономическия потенциал. В него са заложени основите на концепция, която може да послужи като изходен пункт за формиране на дългосрочна икономическа стратегия. Теорията на конкурентния порядък придобива в съвременни условия актуално значение. Приложена и тествана на практика, тя дава положителни резултати при преминаването на Германия през петдесетте години на миналия век от централно управлявана икономика към пазарна. В условията на мащабни социално-икономически промени, осъществени в бившите социалистически страни, теорията за конкурентния порядък може да бъде ориентир и коректор на протичащите процеси.

²⁷ Пак там, с.433

ЛИТЕРАТУРА

Ойкен В., Основные принципы экономической политики, М., Изд. „Прогрес“, 1995.

Ойкен В., Основи на националната икономика, С., Изд. ЛИК, 2001.

Гутник В., Политика хозяйственного порядка в социальной рыночной экономике, М., 2001.

Леонидов А., Ордолиберализъм, социално пазарно стопанство, трансформация, С., 2000.